

Сергій Йосипенко

ФІЛОСОФСЬКА СПАДЩИНА Д. ЧИЖЕВСЬКОГО ТА КОНЦЕПЦІЯ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО УКРАЇНОЗНАВСТВА В. ГОРСЬКОГО

У статті аналізуються особливості рецепції філософської спадщини Д. Чижевського в радянській історико-філософській науці, зокрема у контексті «критики українського буржуазного націоналізму», а також вплив цієї рецепції на сприйняття його доробку в незалежній Україні. На основі цих аналізів з'ясовується місце філософської спадщини Д. Чижевського в концепції історико-філософського українознавства В. Горського і розкриваються можливі подальші перспективи її рецепції українською історико-філософською наукою.

Ключові слова: історія української філософії, філософська спадщина Д. Чижевського, радянська історико-філософська наука, «критика українського буржуазного націоналізму», концепція історико-філософського українознавства В. Горського.

Тема цієї статті виглядає цілком логічною у загальноприйнятій сьогодні перспективі становлення історико-філософського українознавства¹: перші кроки цього становлення були зроблені роботами Кліма Ганкевича та Василя Щурата, з головною роботою Дмитра Чижевського празького періоду — «Нарисами з історії філософії на Україні» (1931) отримуємо вже цілком

¹ Цю перспективу окреслює сам Горський, див.: *Горський В.* Дмитро Чижевський як фундатор історико-філософського українознавства // *Діалог культур. Матеріали Перших наукових читань пам'яті Дмитра Чижевського, Кіровоград-Київ 17-19 жовтня 1994 р.* — К.: Республіканська асоціація українознавців, 1996. — С. 12–19.

окреслене поле тем і проблем, які були розвинуті дослідниками західної української діаспори та істориками філософії УРСР і незалежної України. У такій перспективі Вілен Горський, як один з найвидатніших представників останніх, постає продовжувачем справи Чижевського. Проте інтелектуальна історія часто не відповідає логіці історико-філософського процесу гегелівського типу, утворюючи більш складні фігури взаємодії учень та ідей. На одну з них наштотхнувся сам Чижевський, коли виявив, намагаючись вибудувати в історії української філософії лінію «філософії серця», що «фундатор» цієї лінії — Григорій Сковорода, не міг впливати на своїх «продовжувачів», позаяк вони не були знайомі з його творами². У випадку ролі філософської спадщини Чижевського у становленні історико-філософського українознавства радянського періоду маємо, вочевидь, схожу ситуацію. Так, аналізуючи дослідження філософської спадщини Києво-Могилянської академії у ХІХ—ХХ ст., Валерія Нічик твердить, що коли у радянський період

«...був нагромаджений достатній матеріал, стало ясно, що оцінка спадщини Києво-Могилянської академії вченими ХІХ ст. є невірною, що мають рацію ідеї Чижевського. Незнайомство з цими ідеями, їх вилучення з науки в ім'я пануючої ідеології, затримало розвиток наукових досліджень і змусило вчених повторно проходити той шлях, яким уже пройшов Чижевський і доходити тих висновків, які він уже одержав. Але це був і крок далі. Бо до ідей, близьких ідеям Чижевського, молодша генерація українських вчених дійшла самостійно, і до того ж вивела їх з аналізу текстів, які вперше почала вводити в обіг»³.

² Детальніше про це див.: *Йосипенко С.Л.* Філософія Григорія Сковороди і національні філософські традиції // Соловйєвські дослідження. — 2014. — Вып. 4 (44). — С. 150–151.

³ *Нічик В.* Дмитро Чижевський і новітні дослідження філософської спадщини професорів Києво-Могилянської академії // *Діалог культур. Матеріали Перших наукових читань пам'яті Дмитра Чижевського...* — С. 36. До «молодшої генерації» згідно з логікою цього тексту належать автори «новітніх» на той час досліджень, тобто кінця 1960-х — початку 1990-х років.

Звичайно, така дисципліна як «історія філософської думки на Україні», мала в УРСР власні причини виникнення і власну логіку розвитку⁴, але ідеї Чижевського не були тут зовсім невідомими і до згаданих причин та логіки він все-таки був дотичним, нехай і не у якості «фундатора» дисципліни. У випадку Горського є всі підстави твердити, що в радянський період він мав можливість ознайомитися щонайменше з одним твором Чижевського — «Нарисами», причому мало не в перші роки своєї роботи в Інституті філософії АН УРСР, куди він приходить 1963 р. і де майже одразу починає спеціалізуватися на галузі історико-філософського українознавства⁵. У інтерв'ю з Тетяною Чайкою Горський згадує у зв'язку з арештом Євгена Пронюка: «Когда Женья, еще работая у нас обнаружил, что за ним следят, он дал мне фотокопии “Очерков по истории философии на Украине” Чижевского, и говорит: “Если будет обыск, это чревато для меня. На, сохрани”»⁶. Пронюка заарештували у липні 1972, однак проблеми з КДБ почалися ще в 1965 р., внаслідок чого його перевели з відділу історії філософської та соціологічної думки на Україні до інституцької бібліотеки; відтак «еще работая у нас» цілком могло означати навіть і «у нас в отделе», тобто до 1965 р. Згадані фотокопії були не єдиним каналом можливого знайомства з творами Чижевського: «Нариси» були предметом пильної уваги з боку «критики українського буржуазного націоналізму». Василь Лісовий у своїх «Спогадах»

⁴ Див., зокрема: *Йосипенко С.* Розширення дослідницького поля історії філософії України у 1960-х роках // *Філософські ідеї в культурі Київської Русі: Збірник наукових праць*. — 2014. — Вип. 6. — С. 8—21.

⁵ Вже у 1965 р. він виступає на Республіканській науковій конференції з доповіддю «Про об'єкт дослідження історії філософії на Україні». Детальну біографію В.С. Горського див: *Ткачук М.* Вілен Горський: на шляху до себе // Вілен Горський: дотики, смисли, споглядання: за ред. М.Л. Ткачук; упоряд. М.Л. Ткачук, Л.Д. Архипова. — К.: Аграр Медіа Груп, 2011. — С. 9—37. Цінним джерелом для дослідження творчості В.С. Горського є також бібліографічний покажчик його творів, уміщений у згаданому виданні.

⁶ *Горський В.С.* Я прожил счастливую жизнь (Цикл інтерв'ю Т.А. Чайки). — К.: Издательський дом Дмитрия Бураго, 2014. — С. 99.

зазначає, що «В[олодимир]. Євдокименко, який тоді очолював відділ історії філософії України, у своїй книзі “Критика ідейних основ українського буржуазного націоналізму” давав інформацію про авторів та тексти, які тоді зберігалися в “спецхранах”. Доступ до них давався за особливим дозволом — критикам “українського буржуазного націоналізму”. Все ж дещо вдавалось вилучувати, те, що у якийсь спосіб уникало вилучення з загальнодоступного фонду для науковців»⁷. Однак були й інші можливості: за спогадами тодішнього співробітника відділу Сергія Кудри, Євдокименко мав звичку залишити якусь «націоналістичну» книгу зі «спецфонду» у себе на столі і вийти у справах, даючи, у такий спосіб, співробітникам відділу можливість погортати її.

На жаль, Горський не говорить у цитованому інтерв'ю, що він зробив з фотокопією «Нарисів»: чи прочитав він їх тоді, яке вони на нього справили враження тощо. Зрозуміло, що навряд чи це можна з'ясувати з його тодішніх публікацій. За наступної нагоди знайомства з Чижевським — при підготовці до друку книги «Філософська думка на Україні: правда історії і націоналістичні вигадки» (1987) Горський (так само як і Нічик) вже міг цілком легально, у якості «критика українського буржуазного націоналізму», читати літературу зі «спецхрану». Книга має колективне авторство, хоча враховуючи спеціалізацію кожного з авторів, є підстави припускати, що низку місць про Чижевського міг писати саме Горський. Безперечно, це був той випадок, коли вчені трактували ідеї Чижевського так, як від них вимагало академічне та ідеологічне керівництво, але для подальшого розгляду є важливим, які саме ідеї ставали предметом уваги. Вже наступного року після виходу згаданої книги історик філософії з Німецької демократичної республіки Володимир Янден інформує Горського, який був раніше опонентом його кандидатської дисертації, про своє відкриття архіву Чижевського в Галле і про намір взятись

⁷ Лісовий В. Спогади. Поезії / Упор. Н. Вельбовець, В. Лісова, Л. Туровець-Лісова. — К.: Смолоскип, 2014. — С. 245.

за його дослідження. У відповідь отримує два листа: від Нічик, «с просьбой сообщить, нет ли в библиотеке Чижевского материалов, “касающихся XVI—XVIII веков истории культуры на Украине”»⁸, та від Горського — такого змісту:

«Дорогой Володя!... Меня и моих коллег очень заинтересовало твое сообщение о библиотеке и архиве Дм. Чижевского. Мы его, конечно же, знаем. Но, к сожалению, возможности позитивного исследования его трудов у нас на Украине до последнего времени были крайне ограничены. Дело в том, что его труды по истории украинской философии (речь идет прежде всего об опубликованных им в Праге «Нарисах (рус. — очерках) історії філософії України» и интересном исследовании о Григории Сковороде) были скомпрометированы современными украинскими националистами, живущими и работающими в ФРГ, США и др., которые однозначно опираются в своих публикациях на авторитет Чижевского и его концепцию истории украинской философии. Я, к сожалению, не знаю фактов его биографии (в том числе и киевского периода), но, быть может, какое-то сотрудничество с украинскими националистическими организациями, в том числе и теми, что существовали в фашистской Германии, было. Быть может, это объясняет, почему он уцелел в то время. Сказанное, конечно же, не исключает того, что это весьма крупный ученый-славист, и у меня прямо-таки руки чешутся, — так хочется посмотреть этот архив. Если имеешь возможность, напиши — есть ли у него материалы по древнерусской культуре? Он этим вопросом тоже занимался»⁹.

Лист датований 15 липня 1988 р. і з ретроспективного погляду може видатись якимсь анахронізмом — в СРСР вже третій рік іде «перебудова». Проте, насправді, реальних змін в ідеологічній площині в Україні ще практично не відбулось, опір системи будь-яким зародкам вільнодумства був шаленим, а листи за кордон, навіть у «братні соціалістичні країни», напевне переглядались КДБ. Поза цими деталями можна назагал погодитись із висновком Янцєна, що цей лист «замечательно характеризует состояние чижевсковедения на Украине в 1988 г.»¹⁰.

⁸ Янцєн В. Светлой памяти Вилена Сергеевича Горского // Вілен Горський: Дітки, смисли, споглядання... — Цит. вид. — С. 209.

⁹ Там само. — С. 209—210.

¹⁰ Там само. — С. 209.

Отже, можна констатувати, що Чижевського в УРСР знали. З його творів найбільшу увагу привертала саме «Нариси» — вони згадуються й у книзі Євдокименка, й у «Правді історії і націоналістичних вигадках», й у листі Горського. Однак Чижевського читали в контексті конфліктної взаємодії радянської гуманітаристики з діаспорними дослідженнями, котра певною мірою стимулювала зародження та розвиток в УРСР такої дисципліни, як «історія філософії на Україні», і дослідження якої мислились в т.ч. як засіб протидії «націоналістичним вигадкам»¹¹. У наступні роки після написання цитованого листа ситуація почне стрімко змінюватися, вже у 1990 р. журнал «Філософська та соціологічна думка» видрукує статтю вчорашніх «буржуазних націоналістів» Омеляна Пріцака та Ігоря Шевченка «Пам'яті Дмитра Чижевського» і перший розділ його «Нарисів». В Україні почнуть виходити його окремі твори, а Горський стане одним з ініціаторів дослідження творчості Чижевського у відділі історії філософії України та підготовки до друку зібрання його «Філософських творів».

Чи могла така поява «возможности позитивного исследования его трудов» вплинути на становлення концепції історико-філософського українознавства Горського? На момент написання згаданого листа йому було вже 57 років, він сам був уже «весьма крупный ученый» і його історико-філософська концепція, на мій погляд, уже цілком склалася — наступні роки він присвятить тому, щоб сформулювати її у нових, вільних від старих ідеологічних примусів умовах. І у перших програмних роботах Горського доби незалежності спадщина Чижевського буде однією з точок відліку, однак її концептуальна оцінка спиратиметься на той образ Чижевського, який склався у роботах з «критики українського буржуазного націоналізму».

¹¹ Детальніше про цю конфліктну взаємодію, в т.ч. на сторінках книги «Філософська думка на Україні: правда історії і націоналістичні вигадки», див.: *Йосипенко С.А.* До проблеми національної ідентичності в історико-філософському українознавстві // Мандрівець. — 2015. — С. 11—15.

По-перше, згадані роботи зверталися передусім до спадщини Чижевського у царині історії української філософії — його праці, присвячені німецькій, російській, іншим слов'янським філософіям чи іншим галузям філософії, критикам радянського періоду були невідомі або нецікаві. Причому, його «український буржуазний націоналізм» полягав саме у трактуванні історії філософії як історії різних національних філософій. По-друге, Чижевського розглядали як «фундатора» цілої лінії діаспорних «націоналістичних» істориків української філософії, праці яких мали на меті ствердити окремішність українського народу від російського, відмінність його духовності, ментальності, історичної долі і т.п., а отже, й філософії, від російських, а також довести належність українців до західної цивілізації, а росіян — до азійської. Окрім того, Чижевський постає тут як типовий противник марксизму, позаяк будучи гегельянцем, трактує гегелівську концепцію історії філософії інакше, аніж марксиста. Як наголошує у своїй книзі Євдокименко:

«Відкидаючи прогресивні елементи у філософії Гегеля, він приймає і розвиває все те, що було у нього реакційного і антинаукового... Кожна філософська система, за Чижевським, є певною формою самопізнання абсолютної ідеї. ...Кожна філософська система, продовжує Чижевський, виступає, насамперед, як національна система. Отже, уже в цьому твердженні виявляються націоналістичні настанови Чижевського. Він відкидає марксистське розуміння філософської системи як виразу, насамперед, інтересів певного класу, певної соціальної групи, а розглядає її як вияв поглядів окремої нації»¹².

У книзі «Філософська думка на Україні: правда історії і націоналістичні вигадки» додається ще один вагомий мотив критики, вже суто науковий (але який, зазвичай, також використовується для ідеологічних звинувачень), що про нього говорить сама назва книги: розбіжності трактування української філософії. На момент написання цієї книги радянські історики української філософії тієї «молодшої генерації», про яку писала Нічик, дослідили

¹² Євдокименко В.Ю. Критика ідейних основ українського буржуазного націоналізму. — К.: Наукова думка, 1967. — С. 208.

цілий ряд тем середньовічної та ранньомодерної філософії, яким у «Нарисах» Чижевського присвячений лише один оглядовий III розділ, тоді як виклад, власне, історії філософської думки він починає з IV розділу, присвяченого Григорію Сковороді. Через це предметом критики авторів стає оцінка Чижевським стану філософування в Україні до середини XVIII ст.: «...вихідною для націоналістичних авторів є теза, згідно з якою оголошується взагалі сумнівною наявність будь-якої оригінальної філософії на Україні.... Її відверто сформулював ще Д. Чижевський»¹³. Сам Горський на момент написання книги вже розробив своє поняття філософської культури, яке дало змогу розглядати період «до Сковороди» як добу розвитку оригінальної філософії, що суперечило позиції «націоналістичних авторів», які «...з переважання в період феодалізму в українського народу (як, до речі, і в інших народів греко-слов'янської культурно-віросповідної орієнтації) розуміння філософії як мудрості, робили висновок, що українцям взагалі не властивий нахил до теоретичного мислення, що в них внаслідок цього аж до Г. Сковороди не було теоретичних філософських систем й оригінальних мислителів»¹⁴.

Пропонуючи у програмній статті доби незалежності «Україна в історико-філософському вимірі» (1993), власну концепцію історико-філософського українознавства, Горський протиставляє її як радянській історико-філософській науці, так і «методологічній лінії», що її уособлюють праці Чижевського. Розглядаючи «здобутки й недоліки обох означених дослідницьких програм», Горський зауважує:

«Їх аналіз варто розпочинати не з відмінностей однієї від іншої, а зі вказівки на їхню генетичну й типологічну спільність... Найближчим генетичним джерелом як для однієї, так і для другої лінії була гегелівська історіософія та історико-філософська концепція. Подальша конкретизація

¹³ Філософська думка на Україні: правда історії і націоналістичні вигадки / В.С. Горський, В.М. Нічик, В.Д. Литвинов та ін.; відп. ред. В.С. Горський. — К.: Наукова думка, 1987. — С. 8.

¹⁴ Там само. — С. 52.

її здійснювалась на шляху пошуку тих людських спільностей, що реально визначають спрямованість прогресу. Такими спільностями, з точки зору Д. Чижевського і тенденції, яку він репрезентує, є нації, на думку прихильників другої марксистсько-ленінської лінії — класи»¹⁵.

Їхня методологічна спільність, як вважає Горський, обумовила і обмеженість можливостей обох ліній у царині дослідження історії української філософії:

«...за логікою історико-філософського підходу доби західного просвітництва адекватною формою існування філософії (як специфічного способу матеріалізації здобутків пізнання) вважали цілісні вчення і системи. Решта надбань думки, за цією схемою, — гідна уваги тільки як передісторія філософської науки. Вірний такому підходові Чижевський вважає доцільним вести мову про історію філософії в Україні лише з часів Сковороди. ...По-суті, таку позицію поділяють і автори «Нарису з історії філософії на Україні» від 1966 року: багатомісний набуток, починаючи від доби Київської Русі й аж до XVII століття, розглядається тут лише на 15 сторінках тексту. Навпаки, I том «Історії філософії на Україні» від 1987 року майже цілком присвячено вивченню інтелектуальних процесів у ті давні часи, що їх просто ігнорували попередні дослідники. Останнє стало можливим не тільки завдяки успіхам у галузі дослідження філософії в Києво-Могилянській академії, в братських школах, тобто раннього етапу розвитку професійної філософії України. Не обмежуючись цим, було здійснено спробу переглянути розуміння сутності самого об'єкта історико-філософського дослідження. Тобто було не тільки виявлено, актуалізовано оригінальні вчення, що передували Сковороді, але й покладено погляд, за яким форма наукової теорії не є єдино можливим способом існування філософії — специфічної сфери духу, зовсім не тотожної науці»¹⁶.

Відтак, концепція історико-філософського українознавства, яку пропонує сам Горський, на його думку, долає недоліки і супе-

¹⁵ Горський В. Україна в історико-філософському вимірі // Філософська і соціологічна думка. — 1993. — № 2. — С. 13–14. Основна частина цієї статті (С. 12–20) була майже дослівно (в іншій літературній редакції) відтворена у Розділі 1 «Історія української філософії. Її предмет, метод, значення (методологічні зауваги)» підручника: Горський В.С. Історія української філософії: курс лекцій. — К.: Наукова думка, 1996. — С. 7–15, зокрема цитоване місце — С. 8.

¹⁶ Україна в історико-філософському вимірі... — С. 17–18.

речності обох ліній, зберігаючи водночас їхні здобутки, головним чином, здобутки радянської історико-філософської науки кінця 1960-х — початку 1990-х років, з позицій яких критикували (і продовжують критикувати сьогодні!) концепцію «Нарисів» Чижевського. Навіть у питанні, де Горський, здавалось би, перехоплює естафету Чижевського — власне, традиції історико-філософського українознавства, Горський є скоріше критиком Чижевського з тих самих позицій: «Чижевський обидві свої узагальнюючі праці присвячує історії розвитку філософії знов-таки «на» Україні. І справа не лише в назві. Вона ж бо відображала обмеженість, що була притаманна власне концепції Чижевського»¹⁷.

У статті «Дмитро Чижевський як фундатор історико-філософського українознавства» (1996) Горський натомість звертається до постаті Чижевського «для того, щоб вступити в діалог в ім'я подальшого прогресу науки»¹⁸, і у перебігу такого діалогу вписує його філософську спадщину у власну перспективу історико-філософського українознавства, «фундатором» якої вже одноосібно постає Чижевський:

«...не так уже важливо, де сформульована філософська ідея, — чи то в трактаті професійного філософа, чи в релігійній проповіді, чи в політичній декларації, чи в мистецькому творі. Суттєво, що вона, ця ідея, реально жила в тілі культури народу, впливаючи певним чином на зміст національного життя. Саме такий підхід, як мені здається, й характерний для того напрямку в дослідженні історії філософії, який започатковує Д. Чижевський. Відкриваючи можливості для дослідження національної філософської культури, дослідник актуалізує суттєве методологічне питання про критерії, що визначають предмет і зміст національної, в даному разі, української філософії»¹⁹.

Горський повторює при цьому формулювання основних «недоліків» та «обмеженості» концепції Чижевського, висловлених у попередній статті, однак трактує їх тут вже як елемент «певної

¹⁷ Там само. — С. 14.

¹⁸ Горський В. Дмитро Чижевський як фундатор історико-філософського українознавства... — С. 14.

¹⁹ Там само. — С. 16.

внутрішньої суперечливості, притаманної викладу історії філософії України Д. Чижевським»²⁰, що виникає передусім між історико-філософською концепцією Чижевського, викладеною у I розділі «Нарисів», та їх основним змістом, де Чижевський реалізує значно ширшу програму дослідження, аніж передбачена згаданою концепцією. Намагаючись віднайти основу цієї суперечності, Горський цілком слушно зауважує, що «тією «філософською інтуїцією», яка об'єднувала найрізноманітніші дослідження вченого в різних сферах гуманітарного знання, було спрямування до вивчення історії духу слов'янських, передусім українського народу»²¹, однак це зауваження, на мій погляд, передбачає вивчення історико-філософської концепції Чижевського у значно ширшому контексті: якщо не «найрізноманітніших досліджень у різних сферах гуманітарного знання», то, щонайменше, у контексті його досліджень з історії філософії слов'янських народів. Однак Чижевський залишається для Горського передусім і головним чином істориком української філософії:

«Серед багатоманіття сфер гуманітарного знання, позначених суттєвим внеском, зробленим Д. Чижевським, поважне місце належить історії філософії. Коло історико-філософських зацікавлень його — досить широке. Воно охоплює теми, починаючи з античної філософії й аж до німецької класичної філософії й німецької містики. Але тим осередком, навколо якого завжди центрувались історико-філософські дослідження вченого, безумовно, була історія філософії України. Саме в цю галузь історико-філософської науки зроблено чи не найвизначніший внесок Д. Чижевським, завдяки чому він справедливо може вважатись фундатором наукового історико-філософського українознавства»²².

Цілком погоджуюсь з останньою констатацією Горського, однак теза про те, що «осередком, навколо якого завжди центрувались історико-філософські дослідження вченого, безумовно, була історія філософії України», у контексті інтелектуальної бібліографії Чижевського та корпусу його творів²³ є, як на мене, доволі сумнів-

²⁰ Там само. — С. 14.

²¹ Там само. — С. 15–16.

²² Там само. — С. 12–13.

ною. Звичайно, у 1996 (чи 1994 р., коли виголошувалась відповідна доповідь) «факти біографії» Чижевського та його праці були краще відомими, аніж у 1988 р., але широкого доступу до більш-менш репрезентативного корпусу творів Чижевського — такого, як «Філософські твори у 4-х тт.», в українських істориків філософії вочевидь ще не було. Водночас цитована стаття зі збірника «Діалог культур. Матеріали Перших наукових читань пам'яті Дмитра Чижевського» була повністю і з тією ж назвою відтворена у збірнику Горського 2001 р.²⁴, де автор додав до неї лише два невеликих вступних абзаци, а також передрукована у 2004 р. з нагоди 110-річчя Чижевського²⁵. Вступна стаття Горського до 1 тому «Філософських творів у 4-х тт.» Дмитра Чижевського²⁶ так само дослівно відтворює статтю 1996 р., за винятком кількох абзацив, присвячених критиці Чижевського Закидальським; натомість на цей раз автор додав до тексту низку нових абзацив²⁷. Однак усі концептуальні оцінки спадщини Чижевського, висловлені у цитованих щойно статтях 1993 і 1996 року, у пізніших текстах Горського залишились без змін.

У незалежній Україні Чижевський, безперечно, стає визнаним класиком історико-філософського українознавства, який увійшов у

²³ Див., зокрема: *Валявко І.* Інтелектуальна біографія Дмитра Чижевського: спроба наукової ретроспективи // *Чижевський Д. Філософські твори у 4-х тт.* / Під заг. ред. В. Лісового. — К.: Смолоскип, 2005. — Т. 1. — С. XI—XXX.

²⁴ *Горський В.С.* Дмитро Чижевський як фундатор історико-філософського українознавства // *Філософія в українській культурі: (методологія та історія): філософські нариси.* — К.: Центр практичної філософії, 2001. — С. 144—150.

²⁵ *Горський В.* Фундатор історико-філософського українознавства: до 110-річчя від дня народження Д.І. Чижевського // *Філософська думка.* — 2004. — № 6. — С. 110-118.

²⁶ *Горський В.* Дмитро Чижевський як історик філософії України // *Чижевський Д. Філософські твори у 4-х тт.* — Цит. вид. — Т. 1. — С. XXXI—XXXVIII.

²⁷ Головним чином з розділу підручника, де дається загальна характеристика творчості Чижевського, див.: *Горський В.С.* Історія української філософії... — С. 272—277.

всі підручники та хрестоматії і на якого не можна не посилались, яким би не було ставлення до його ідей. Деякі сюжети, яким в незалежній Україні дали життя праці Чижевського, такі як «філософія серця», бароковий характер ранньомодерної української культури і т.п., вже настільки засвоєні українознавцями, що давно живуть власним, незалежним від ідей Чижевського, життям²⁸. Проте чи можна нарешті твердити, що рецепція його філософської спадщини вийшла за межі перспективи, сформованої ще у часи конфліктної взаємодії радянського та діаспорного українознавства, де «обґрунтоване вченим бачення піддавалось неправомірній догматизації — байдуже, чи то зі знаком “плюс”, чи знаком “мінус”. Адже й ті ідеологічні критики Чижевського, що навішували йому ярлик українського буржуазного націоналіста й виключали концепції його зі сфери конструктивного аналізу взагалі, й ті, що перетворюють “Нарис...” на канонічний текст, де кожне слово сприймається як втілена абсолютна істина, робили і роблять одну справу?»²⁹. Симптоматичним, як на мене, є те, що видавці «Філософських творів у 4-х тт.», всупереч традиціям академічних видань, не вмістили на початку видання вступної статті, яка б пропонувала цілісний погляд на постать і спадщину Чижевського як філософа. Роль вступу до усіх 4-х томів виконує фактично лише згадана стаття Ірини Валявко, присвячена інтелектуальній бібліографії Чижевського, тоді як статтю Горського, яка йде після неї, слід вважати вступом до 1 і 2 томів, що містять дослідження Чижевського з історії української філософії (відповідно статтю Лісового³⁰, вміщену у 3-у томі, — вступом до 3 і 4 томів з дослідженнями з історії слов'янської філософії). Хоча ще у збірнику «Культура — ідео-

²⁸ Див., зокрема: *Ткачук М.* Дмитро Чижевський і традиція українського «серцезнавства» // *Філософська думка.* — 2008. — № 2. — С. 51–60.

²⁹ *Горський В.* Дмитро Чижевський як фундатор історико-філософського українознавства... — С. 13.

³⁰ *Лісовий В.* Європейська філософія та інтелектуальна культура слов'янських народів у дослідженнях Д. Чижевського // *Чижевський Д.* Філософські твори у 4-х тт.: Т. 3. — К.: Смолоскип, 2005. — С. VII–XXIV.

логія — політика» Лісового міститься стаття під назвою «Дмитро Чижевський: життєвий шлях та світогляд», вступна примітка до якої повідомляє «Ця стаття є передмовою до чотирьохтомника філософських творів Дмитра Чижевського, який готується до публікації видавництвом «Абрис»»³¹. Згадана стаття є спробою презентувати філософську спадщину Чижевського з «чистого аркуша», не озираючись на описану перспективу його радянської рецепції, і справді, є альтернативою (пост)радянському погляду на нього, зокрема історико-філософська концепція Чижевського подається у ній після і у контексті його філософських поглядів і досліджень. Знаючи вимогливість Лісового до власних текстів, можна припускати, що багаторічні перипетії з виданням чотиритомника, який зрештою вийшов не у вказаному видавництві, зробили цю статтю в очах її автора неактуальною на момент можливої публікації. Втім, наново написана вступна стаття до 3 — 4 томів якоюсь мірою компенсує цю втрату, відкриваючи європейський контекст спадщини Чижевського — історика філософії. На мій погляд, подальший розвиток історико-філософського українознавства потребує осмислення філософської спадщини Чижевського саме у цьому контексті.

Yosypenko S.L. Philosophical heritage of D. Chyzhevsky and concept of historical and philosophical Ukrainian studies by V. Horskyi.

The article deals with the analysis of the reception of D. Chizhevsky's philosophical heritage in Soviet historical and philosophical science, particularly its peculiarities in the context of «criticism of Ukrainian bourgeois nationalism» and the influence of that reception on the perception of his works in independent Ukraine. On the basis of the analysis there is revealed the place of D. Chizhevsky's philosophical heritage in the concept of historical and philosophical Ukrainian studies by V. Horskyi. Further possible perspectives of its reception in Ukrainian historical and philosophical studies have been suggested.

Key words: history of Ukrainian philosophy, D. Chizhevsky's philosophical heritage, Soviet historical and philosophical science, «criticism of Ukrainian bourgeois nationalism», concept of historical and philosophical Ukrainian studies by V. Horskyi.

³¹ Лісовий В.С. Дмитро Чижевський: життєвий шлях та світогляд // Культура — ідеологія — політика. — К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1997. — С. 297.